

Ključne reči: vojska, jna, reforma, sektor bezbednosti, raspad, Jugoslavija

Citiranje: Miroslav Hadžić. 2002. *(P)lutajuća vojska*. [e-book] Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.

Uvod

Rang notornog ima danas iskaz da su u temelje druge Jugoslavije bili ugrađeni instrumenti za njeno ratno razaranje. Javnom su scenom decenijama, pored ostalih, marširali JNA i njeni budući protivnici – republičke jedinice Teritorijalne odbrane. Konce su iza scene vukle brojne filijale po republikama razdeljene UDB-e. Skrojene i negovane po meri vlasnika partijske države (država) ove su je ustanove i dokrajčile. Za tu svrhu one su proizvele brojne pljačkaško-ubilačke horde koje su, skrivajući se iza imena uzetih iz nacionalne mitologije, dale bestijalni naboj YU ratovima.

Isti status pripada i nalazu da su prelivajući YU ratovi bili samo oblik krvave materijalizacije političke (zlo)volje nacionalnih elita. Odnosno, da je sudbina naroda druge Jugoslavije već bila odlučena pre započinjanja rata (ratova). Utoliko su oružjem samo izvođene sve i krajnje konsekvence – državoželjne i šovinističke – politike, zgotovljene krajem 80-ih godina prošlog veka u lokalnim kuhinjama (Popov, 2002). Hitar je ulazak JNA u rat, pak, presudno odredio njegovu buduću prirodu i naznačio mu zahvat. Generalsko je rano svrstavanje uz Miloševića podstaklo i opravdalo svestranu upotrebu oružane sile. Iz JNA su istovremeno izlučena jezgra međusobno neprijateljskih vojski. Sve je izvesnije da su YU ratovi prerasli u deset godina dug etnocid zahvaljući početnoj generalskoj zloupotrebi JNA (Hadžić, 2001a). Da bude gore, iza skuta nacionalnih vođa, a po njihovom nalogu, tajne su službe programirale, proizvodile, dozirale i dogovarale rezultate ratova. A sve to, dabome, pod budnom paskom i uz medijaciju ovlašćenih i neovlašćenih stranih umešača – SAD, članica EU i NATO.

Uzaludnost je ratnog rasturanja druge Jugoslavije postala zornom instaliranjem autoritarnih režima u državama nastalim na tom tlu. Moć se cesarističkih poredaka u centralnim državama YU porekla (SRJ, Hrvatska, BiH) temeljila na ratnoj sprezi nacionalističkih i vojno-policijskih elita (Danopoulos, Zirker, 1995). Budući klonirani iz komunističke matice ovi su poreci, do momenta svog urušavanja ili stavljanja pod protektorat, zadržali sva svojstva partijske države i njoj samerenih, klijentskih oružanih snaga. Iz tih su razloga građani ovih država i nakon završetka pojedinačnih ratova lako zadržavani u ratnom polju. Odlaganjem izlaska iz rata njima su ukidane šanse za skorašnji (pro)demokratski preobražaj sopstvenih društava. Tim više što su YU ratovi, delom pravdani željom za hitnim izlaskom iz socijalizma, bili u osnovi oblik združenog bekstva od troškova njegovog dokidanja. Deset godina kasnije, izmenjen je samo redosled: izlazak iz socijalizma, shvaćenog kao način proizvodnje viška moći (Puhovski, 1990), zahteva prethodni i nepovratni izlazak iz rata. Korice rata, pak, ne mogu biti zaklopljene dok u ovim državama ne budu demontirani mehanizmi autoritarnosti preuzeti iz poretka druge Jugoslavije. Cena je ovakvog poduhvata ratovima višestruko uvećana, te se sada isti zadaci moraju rešavati pod neuporedivo gorim ekonomskim, socijalnim i političkim okolnostima.

Ratno poreklo isključuje centralne YU države iz modela transsocijalističkog preobražaja zemalja centralne i istočne Evrope. Štaviše, ono (poreklo) otežava ili čak čini nemogućim njihovu komparaciju. U zemljama bivšeg lagerskog državnog aparata sile – vojska, policija, tajne službe – voljno i bez buke prepotčinili novim vlastima. Odatle njihovo privođenje novim potrebama, ma koliko tegobno bilo, ni u jednom trenutku nije ugrozilo reformisanje rodničkih društava. Ulaskom ovih država u evroatlantske sisteme bezbednosti (PfP i NATO) procesi su preobražaja njihovih vojski i uspostave demokratske civilne kontrole nad njima postali ireverzibilni (Cottey, Edmunds, Forster, 2002). Nasuprot tome, na prostorima bivše Jugoslavije vojno-policijske kohorte su bile i ostale glavna, a opasna, prepreka demokratskom preoblikovanju u ratovima nastalih država (Žunec, 1995). Dakako, tek i uvek u savezu sa novim/starim elitama vlasti. Utoliko se, bez veće greške, može ustvrditi da društva centralnih YU država ne mogu postati demokratska dokle god radikalno ne izmene zatečeni sektor bezbednosti, pa time i nasleđene ili u ratu stvorene oružane snage.

Valjanost ćemo ove teze proveravati na primeru SR Jugoslavije (Srbije i Crne Gore). Svojom ćemo analizom zahvatiti vreme i događaje začete nakon izbornog izгона Miloševića i njegovog režima. To će, dakako, zahtevati da, makar i lapidarno, ocenimo tokove ozbiljenja prevratnih potencija 5. oktobra. Za tu ćemo se svrhu prvo kratko osvrnuti na političko poreklo i biće DOS. To bi trebalo da nam olakša kasnije razumevanje i vrednovanje njegovih postoktobarskih domašaja i promašaja. U središtu će naše pažnje biti odnos DOS i njegovih, netom nastalih, frakcija prema reformi sektora bezbednosti i Vojske Jugoslavije (VJ). U nužnoj meri u našem će se zahvatu naći i ostali politički akteri iz Srbije i Crne Gore. Sve bi to trebalo da nam dozvoli završnu diskusiju izgleda srpskog društva za konačan i neopoziv izlazak iz socijalizma i rata.

Primena istog postupka nalaže da uporedo skiciramo vojno-socijalni profil VJ, koji će biti predložak za procenu njenih transformacijskih kapaciteta. Na ostale komponente oružanih snaga – policija, civilne službe bezbednosti, parapolicijske snage – referisaćemo u meri nužnoj za kontekstualizaciju uvida koji slede. To bi trebalo da rezultira okvirnom listom nužnih poteza za izmenu ne samo profila Vojske, već i njenog ustavnog i društvenog statusa.

Da bismo izbegli nesporazume prethodno ćemo odrediti značenja dva središnja pojma nameravane analize: »reforma sektora bezbednosti« i »oružane snage«. Prvi je pojam novijeg datuma i nastao je pod dejstvom promena u modernim društvima evroatlantske zajednice, ali i procesa u zemljama tranzicije. A sve to, dakako, u sklopu radikalnih izmena u političkoj konfiguraciji evroatlantskog regiona i globalne zajednice, kojima su začete promene sadržaja i liste bezbednosnih pretnji jedinačnim državama i/ili njihovim asocijacijama (Gartner, Price, Reiter, 2001). Uprošćeno rečeno, ovaj je pojam izveden iz antropocentričke evolucije mišljenja bezbednosti, kojom je u njen centar stigao pojedinac (građanin) da bi potom postao svrha i etalon bezbednosti društva i države. U tom je sklopu započeta demilitarizacija bezbednosti, te se ona – bezbednost građanina, društva i države – sve više misli kao rezultatni produkt delovanja ekonomskih, socijalnih, političkih, kulturnih, duhovnih, demografskih i ekoloških silnica unutar kojih vojno-policijska komponenta gubi primat i monopol (Buzan, Weaver, de Wilde, 1998). Utoliko pojam »sektor bezbednosti« zahvata celina društva i pripadnih mu institucija, te njegova reforma podrazumeva i zahteva: (1) promene u načinu mišljenja i praktikovanja bezbednosti, (2) promene u konstitucionalnim i institucionalnim aranžmanima – za tranzicijske zemlje to znači uspostavu demokratskih institucija i prateće infrastrukture, (3) uspostavu i razvoj demokratske civilne kontrole nad oružanim snagama, (4) redefinisavanje svrhe i zadataka komponenti i celine oružanih snaga, a skladno tome izmenu njihove strukture, kao i odnosa u njima, i na kraju (5) raznovrsne oblike međunarodne bezbednosne kooperacije i viši stepen bezbednosne

integracije (Kuhlmann, Callaghan, 2000). Stoga su pojmom oružanih snaga, pored tradicionalnih konstituenasa – vojska i policija, danas obuhvaćene sve državne organizacije ovlašćene da nose i upotrebljavaju oružje, odnosno primenjuju silu: granične jedinice, tajne službe, finansijske policije, specijalne – antiterorističke – jedinice i carinske službe. U slučaju Jugoslavija, ovoj bi listi trebalo dodati i paravojne formacije – partijske i privatne vojske - nastale tokom YU ratova, a netragom nestale sa javne scene nakon poraza Miloševića. Ove snage, dabome, nisu predmet rečenih reformi, ali njihovo javno razoružavanje i ukidanje, praćeno sankcionisanjem ratnog udela njihovih pripadnika, tvore ključne preduslove za normalizaciju srpskog (i crnogorskog) društva.

Dejstvo porekla

Držimo da se ključ za razumevanje tokova i dometa DOS-og praktikovanja vlasti nalazi u načinu nastanka i prethodnog delovanja njegovih članica. Egzaktnom, a pogotovo naknadnom, merenju izmiče decenijski doprinos ovih partija ukorenjivanju i ratnom održavanju Miloševićevog režima. Uprkos tome, daju se razaznati konstante u njihovom – jedinačnom, a često i udruženom – delovanju koje su ih činile priveskom režima sve do pred njegov slom (Stojanović, 2002). Krunsku vrednost ima činjenica da ove partije za deset godina nisu nijednom uspele da autonomno pritisnu režim ili iznude promene u njegovoj politici. Milošević je upadao u probleme tek nakon ratnih poraza neke od srpskih vojski, kojima je i sam dabome kumovao, ili nakon pogrešnih poteza na unutrašnjem planu. Štaviše, ondašnje partije opozicije nisu umele da iz situacionih kriza bar za sebe izvuku dovoljno političkih koristi, a kamoli da eventualno iznude raniju promenu vlasti. One ne samo što nisu uspevale da održe ili obnove, ciklično rastuća, htenja građana za promenama, već su nepogrešivom intuicijom rastakale svoje prirodne saveznike, a potencijalne konkurente - samonikle masovne pokrete. Za svaki slučaj, njihove su vodeće mlade aktiviste usput prevodili u svoje redove i pretvarali ih u partijske aparatčike. Brojnim se razlozima može objašnjavati mala politička moć ondašnje Miloševićeve opozicije. Pre svega, tokom čitave decenije ove partije nisu uspele da se jasno socijalno, politički i programski profiliraju. Odatle su se, nezavisno od naziva, sve one obraćale svim biračima i to na opšte, po pravilu velike nacionalne, teme. I kada su se deljenjem umnožavale, kao Demokratska stranka, novi su se izdanci međusobno uglavnom razlikovali po imenu vođe. Ključne je opozicione partije uz to krasila promenljiva nedoslednost prema crveno-crnom režimu. Zato su glavni lideri lako iz stanja sukoba stupali u tajnu ili javnu saradnju sa Miloševićem, čime su doprineli sistematskom dezavuisanju ideje višestranačja i demokratije u Srbiji.

Početni je, a pokazalo se i presudni, razlog nemoći opozicije istekao iz njenog startnog svrstavanja uz Miloševićev plan za nacionalno i državno objedinjavanje svih Srba po svaku cenu. Time su opozicioni prvaci postali trajni politički zarobljenici njegovih konjuktivnih poteza. To ih je ujedno oslobodilo teškoća, ali i lišilo iskušenja kreiranja alternativne strategije. Početni je gubitak inicijative gurnuo vodeće partije opozicije u reaktivnu poziciju, s koje su jedino mogli da kritikuju ratnu taktiku režima i/ili pogrešan izbor sredstava. Odatle za njih prvo JNA, a potom i VJ nisu nikad bili ozbiljna tema. Vojsku su procenjivali i vrednovali jedino sa stanovišta izbačenih ratnih rezultata. Za njene su poraze optuživali sve i svakog, uključujući i sve masovnije dezertere, a da se ni jednom nisu odlučno usprotivili Miloševićevoj prekodrinskoj i kosovskoj zloupotrebi vojske i njenih pripadnika za svoje potrebe.

Politička je sterilnost centralnih opozicionih partija direktno izvirala iz njihovog protivrečno utemeljenog bića. Mada iznikle na antikomunizmu i nacionalizmu, sve su se one javno legitimisale načelima slobode i demokratije. Uprkos tome, one nikad nisu prevladale opreku između kolektivističkog i individualističkog (građanskog) pristupa srpskom državnom i nacionalnom problemu. Okasneli i povremeni pacifizam ih, stoga, nije sprečavao da podrže režim u svim ratovima po bivšoj Jugoslaviji i da odcute nesklad između navodnih srpskih ciljeva i korišćenih sredstava. Gornju je tačku bezličnosti opozicija dostigla nakon Kumanovskog sabiranja preostalih Srba u maticu. Završni državni i nacionalni poraz režima ona je dočekala nespremna. Iako je opstanak naroda srpskog bila, u jedan glas s režimom, vezala za očuvanje Kosova, gubitak je "kolevke" nije prenuo iz letargije. Dapače, uprkos hrpi vrelih patriotskih reči opozicija je izbegla da i svoju političku sudbinu veže za Kosovo, te je i sama iz ovog poraza izašla netaknuta.

Bio je to poslednji u nizu dokaza ratne spregnutosti režima i većine opozicionih partija. Interesno i politički se uvezujući oko rata i zbog rata, opozicija su i režim vremenom postali međusobni ovisnici - jedni su drugima činili nužan uslov opstanka. Režimu je opozicija služila da lokalnoj javnosti i stranim umešačima dokaže svoju demokratičnost, dok je opozicija u verbalnoj kritici režima i povremenim protestima (mitinzima) nalazila svoj *raison d'être*. Ne čudi onda da je opozicija u svim presudnim (ratnim) trenucima politički legitimisala režim, a on ju je za uzvrat, mada nevoljno, trpeo. Uključujući je, dozirano i povremeno, u deobu ratnih i vlastodržačkih dobiti stari je režim postupno korumpirao opozicijske vrhove. A, s rastom gramzivosti opozicijskih partiokratija rasla je i učenjivačka moć režima nad njima.

To je i bio jedan od razloga da prva i prava meta vodećih opozicionih partija nije bio režim, već konkurenti iz istog kruga. Zato su se one u izbornim kampanjama više borile međusobno nego što su smerale smeni režima. Iza situacionog krio se ustvari avansirani strah od ranog gubitka budućeg i željenog udela u novoj vlasti. Izostanak je jedinstvenog nastupa, pak, uvek pravdan tezom o sukobu liderskih sujeta, kao usudu srpske opozicije. Ova je teza bila, u stvari, samo smišljeno dignuti paravan za skrivanje tuče partiokratija oko buduće podeli vlasti. Njom je, istovremeno, prikrivana tekuća borba za primat, čijim se osvajanjem sticalo pravo na političku trgovinu sa Miloševićem.

Na paradoksalan način bazična su svojstva DOS potvrđena tokom (pred)izborne i ulične egzekucije nad režimom Slobodana Miloševića. Naime, pobeda je DOS postala mogućom tek pošto je režim iscrpeo sve – ekonomske, socijalne, političke, ideološke i represivne - izvore obnavljanja svoje svemoći. Potom, jer su građani bili dovedeni do tačke na kojoj su mogli samo da biraju između svog opstanka i opstanka Miloševića. Ne manje i zbog toga što su akteri civilnog društva i narodni pokret Otpor skinuli koprene sa propalog režima i ohrabрили svoje sugrađane da mu se suprotstave. U prilog pobedi delovala je i rešenost spoljnih umešača da građane Srbije poštede od svoje, nove, bombarderske podrške demokratiji.

Prvacima je opozicije jedino bilo preostalo da se udruže i, uz opštu podršku, upuste u izborni obračun sa Miloševićem. I mora se priznati da su dvomesečnu predizbornu deonicu odradili sjajno. Na stranu što im je to od nastanka bila i jedina uspešna deonica. Problem je, međutim, nastao kad su lideri DOS – svaki za sebe i svi zajedno – umislili da su oni sami, a sve zahvaljujući svojoj harizmi, pameti i lepoti, pobedili Miloševića. Od momenta kad su nove vođe sebe shvatile preozbiljno građanima su počele da stižu loše posledice rodni slabosti DOS. Uz to, vrlo se brzo pokazalo da je DOS u ceo poduhvat ušao nespreman, te da za većinu – nasledjenih i nastajućih - problema nema valjane odgovore.

Budući da ih je vlast zadesila bez njihove velike krivice, novi su se vlastodršci odmah posvetili poslu u kome su bili vični – borbi za njenu dalju preraspodelu, a sve pod izgovorom da jedino oni znaju pravo rešenje. Odatle, lideri DOS nisu od 6. oktobra 2000. godine pa do dana današnjeg ni pokušali da postignu konsenzus oko tempa, sadržaja, metoda, prioriteta i ciljeva obećanih promena. Sledstveno tome, izostala je i lista temeljnih društvenih/državnih interesa i poslova koji će biti izuzeti iz dnevnopolitičkih, a kvaziideoloških i kvaziprogramskih, prepucavanja. A lista je za početak mogla da bude svedena na samo jednu, i sasvim dovoljnu tačku: svim ustavno-pravnim sredstvima sprečiti obnovu ili začinjanje režima svemoći bilo kog pojedinca ili partije. Drugim rečima, prvi je zadatak bio hitna demontaža starog režima, a potom uspostava demokratskih institucija i procedura. To je, uz ostalo, zahtevalo da oružane snage za početak budu stavljene pod parlamentarnu kontrolu, a da se potom započne njihova reforma po državnom planu.

Sveopšta radost što je 5. oktobra izbegnut krvavi zaplet presudno je, čini se, uticala da lideri DOS (o)lako prihvate novu lojalnost vojnih i policijskih generala. Potom su se, umesto da prvu liniju generala odmah smene - kad je to još moglo da prođe bez potresa i kad su generali iščekivali takvu sudbinu, zabavili stavljanjem ovih aparata pod svoju i partijsku kontrolu. Istini za volju, početna je podela vlasti i moći u izvornom DOS išla po liniji zaposednutih državnih funkcija, te je Koštunica direktno zagospodario vojskom, a Đinđić preko Vlade Srbije policijom. Sporno je bilo i ostalo to, što su obojica odmah odustala od stavljanja ovih simbola i stubova starog režima pod parlamentarnu i javnu kontrolu. Štaviše, oni su time sebe i svoje partije lišili sredstava za legalan uticaj na komandovanje vojskom, odnosno policijom. Ne čudi, stoga, da su predsednik Koštunica i ostatak DOS propustili da na vreme saznaju kakvu su to vojsku zatekli i nasledili, a da potom o tome izveste javnost.

Vojno-socijalno biće Vojske Jugoslavije presudno je oblikovano dejstvom dve grupe faktora. Prvo je osloncem na interesnu spregu srpskih i generalskih elita JNA uključena u rasturanje druge Jugoslavije. Onda je ratni slom JNA dovršen preimenovanjem njenih istočnih srpskih ostataka u Vojsku Jugoslavije. Nakon poraza režima Slobodana Miloševića ova je sprega spala na "hašku transferzalu", kojom su do konačnog sudskog raspleta uvezani bivši i sadašnji, civilni i vojni, naredbodavci iz srpskog kruga. Odatle su Vojska i njeni pripadnici još uvek pod "haškom" hipotekom, koja umanjuje izgleda za njihovo voljno privođenje novim – demokratskim – potrebama društva.

Potom je duboka i trajna privrženost vladalaca Srbije i Crne Gore – Miloševića i Bulatovića, a potom i Đukanovića - komunističkom modelu vladanja zadržala VJ u statusu jednopartijske, što će reći klijentske vojske. Time je ona nužno (p)ostala baštinik bazičnih svojstava svoje prethodnice - JNA. U vojsku je novog imena, pored ostalog, prenet korporativni duh prethodnice, temeljem koga se obnavlja svest o izuzetosti i izuzetnosti Vojske, te njeni čelnici i dalje svoje posebne interese javno nameću građanima (društvu) kao opšte. U istom je paketu u VJ stigao i "brozovski sindrom" s dvostruko negativnim potencijama. Njegovim dejstvom u vojnoj organizaciji kod generalskih se elita podstiče podaništvo i ulizištvo svakom "gazdi"¹. Njegova je glavna spoljna meta civilni vrhovnik, u našem slučaju predsednik SRJ. Decenijska uvežbanost oficirskog kora za bučno, ali i dovoljno perfidno, iskazivanje lične odanosti i prekomerno odavanje počasti svakoga ko se nađe na toj poziciji izlaže velikim – ličnim i državnim - iskušenjima. YU-srpska iskustva govore da je samo pitanje vremena kad će trenutni vladalac sebe prepoznati i zavoleti kao vrhovnog komandanta u čijoj je ličnoj službi vojska. A sve to na veliku radost dvorske i partijske svite.

Vojska je Jugoslavije ujedno i nosilac svih ratnih poraza JNA. Zbog toga je i njen sastav socijalno, psihološki i stručno frustriran. Nadasve, ratnim i političkim zloupotrebama sustavno je razaran lični i borbeni moral njenih pripadnika. Nakon etničkog čišćenja oživljen je u VJ komunistički

princip kadrovske selekcije, te su do čelnih pozicija, a po izboru svemoćne vojne službe bezbednosti, stizali samo ideološki (nacionalni) pravovernici i ketmanski podanici. Njihov je, pak, boravak na vlasti presudno zavisio od lične odanosti Vođi i njegovoj porodici. Socijalno je tkivo Vojske dodatno razarano rastom koruptivne vrednosti činova i širenjem liste hijerarhijskih privilegija. Ubrzano je povećavan broj generala, što je poskupljivalo opsluživanje ovog sloja. Sledila je unutrašnja preraspodela para u korist generala, a na uštrb ostalih pripadnika i potreba. Potom je, pod dejstvom iz društva, nastala vojna zona sive trgovine, koja je najavila kriminalizaciju delova Vojske.

Unutar se ovakve vojske nije onda ni mogao da začne profesionalni duh, koji bi bio poentiran kodeksom kao zalogom političke i interesne neutralnosti oficira, odnosno njihove prvotne odanosti ustavu i demokratski izabranim civilnim vlastima. Reč je istovremeno o vojsci iz čije je službe prethodnih godina i tokom sukoba na Kosovu dezertiralo oko 28.000 građana SRJ². Ova vojska, uz to, pati od izbegličkog sindroma, jer veliki broj starešina i njihovih porodica još uvek pripada kategoriji beskućnika.³

Zahvaljujući svom, ratnom i boljševičkom, poreklu Vojska Jugoslavije sve do danas nema jasan profesionalni identitet. Usput joj je dovođen u pitanje i legitimitet. O tome svedoči i visoka situaciona uslovljenost njenog borbenog morala. Ideologija je socijalizma u formativnoj (ratnoj) fazi JNA nedovoljno uspešno zamenjena nacionalističkom ideologijom, šovinističkog i ksenofobičnog naboja. Period prividne konsolidacije (1992-1998) obeležen je htenjem da se moral i identitet VJ zasnuju na devetnaestovekovnim tradicijama srpske, a donekle i crnogorske vojske⁴. Potpuno je pri tom ignorisana činjenica da su Srbija i Crna Gora multietničke zajednice, u kojima oko 30% stanovništva ima drugačije etničko poreklo. Uporedo je tekla režimska ideologizacija i politizacija njenog sastava. Državni je razlog u "proizvodnji" borbenog morala po prvi put ozbiljno upotrebljen tokom krize na Kosovu, da bi bio efektno materijalizovan tokom agresije NATO (Hadžić, 2001b).

Zbog sankcija prema SRJ, kojima je sprečen uvoz oružja i opreme, ubrzano je tehničko-tehnološko zaostajanje VJ. Ono postaje vidljivo kad se VJ uporedi s evroatlantskim vojskama ili vojskama susednih država. Ratno ružiranje privrede ujedno je dovelo do ubrzanog siromašenja Vojske i njenih pripadnika. Krug je zatvoren NATO udarima po vojnoj industriji, čime je otežana revitalizacija Vojske iz domaćih izvora.

Povrh svega, Vojska od svog nastanka (maj 1992) funkcioniše bez državno definisane strategije nacionalne bezbednosti i politike odbrane SRJ. Budući uskraćena za strategijska i doktrinarna dokumenta ona nije ni mogla da se adekvatno strukturira. Zbog boravka u konceptijskom vakuumu Vojska je sve vreme delovala bez jasnih ciljeva i zadataka. Zato se njeno privođenje potrebama SRJ svelo na postupno brojčano sameravanje novim državnim parametrima. Uz to, izostanak državnog plana za preobražaj sveo je promene u VJ na samotransformaciju po meri potreba generalskih elita. Odnosno, po meri vlastodržačkih potreba Miloševića i njegovog okruženja.

Moć Miloševića nad VJ dodatno je sledila iz nedorečnosti njenog ustavnog statusa. Davanjem Vojsci nespecificovanog zadatka da brani ustavni poredak režim je sebi zadržao pravo da je upotrebi za očuvanje svoje vlasti. Zbog nepreciznih procedura za vrhovno civilno komandovanje i nadležnosti Vrhovnog saveta odbrane (VSO), Milošević je sebe lako, a uz punu podršku čelnih generala, imenovao za Vrhovnog komandanta. Da bude gore, pošto je sistem sve vreme bio oslobođen od moći, Vojska je bila izvan ikakve parlamentarne i javne kontrole, te su njen status i funkcije zavisile od trenutnih potreba režima.

Paradigma »Pavković«

Voljom je autora »slučaj Pavković« kreiran kao divna metafora produženog boravka građana Srbije u predmodernosti⁵. Korisnije je to što iz ovog slučaja stiže paradigma za razumevanje tegoba i teskoba postoktobarske Srbije⁶. Naime, u ovu je tačku prvo zbijen neuspeh DOS u demontaži starog režima. Kristalizacijom su u istoj tački iscrtane glavne prepreke zbiljskoj reformi srpskog društva. Usput su ogoljeni mehanizmi i nosioci izvansistemske moći, kao i metode njihove međusobne borbe. Uprkos tome, reč je i o potencijalno prekretnoj tački na kojoj ima mesta i za nadu i za strah. Strah izaziva, netom potvrđen, podatak da su i novi moćnici izvan delatne kontrole građana i/ili njihovih predstavnika. Da bude gore, belodano je da su oni, zarad uvećanja svoje moći, spremni da koriste sredstva, blago rečeno, sumnjivog legaliteta. Nadu, pak, nudi još neukinuta šansa da se, pod pritiskom javnosti, u ustavnu povelju Srbije i Crne Gore ugrade sredstva za demokratsku kontrolu vojske i njenih tajnih službi. To bi, potom, moglo biti okrunjeno unošenjem istih rešenja u ustave država članica radi kontrole lokalnih policija i tajnih službi.

Nadasve, »slučaj Pavković« je vršna tačka u seriji incidenata i afera vojno-policijskog porekla lansiranih iz tajnih radionica frakcija DOS. On je, ujedno, metoda tačka za *a posteriori* analizu učinka DOS u izmeni civilno-vojnih odnosa i nasleđene vojske. Za tu ćemo svrhu sumarno izvesti dominante odnosa glavnih – srpskih i crnogorskih - aktera prema rečenoj reformi.

Predsednik su Koštunica i DSS (ne)delanjem u civilno-vojnoj sferi uspešno opovrgli svoj navodni legalizam i demokratizam. Prvom legalisti do sad uopšte nisu zasmetale brojne ustavne i zakonske »rupe« u koje su smešteni Vojska, predsednik SRJ i Vrhovni savet odbrane. Štaviše, on čak nije pokušao da u Saveznoj skupštini i/ili Narodnoj skupštini Srbije inicira njihovo otklanjanje. Ujedno je propustio da, skladno svom demokratskom alter egu, podstakne korišćenje postojećih sredstava za parlamentarnu kontrolu Vojske. O istom je trošku, dakako, izbegao da Parlamentu ponudi kontrolu nad VSO i predsednikom SRJ. Dapače, on je izgleda deo svojih nadležnosti nad Vojskom neovlašćeno preneo na savetnike. Ne čudi, stoga, da je g. Koštunica poštedeo Parlament saznanja o komandnim uspesima svojim. Razumljivo je da potom nije hteo ni da ga uznemirava eventualnom inicijativom za stavljanje Vojske pod demokratsku kontrolu.

Nema, takođe, dokaza da je Predsedniku smetao manjak strategije nacionalne bezbednosti, doktrine odbrane i vojske, bez kojih je reforma VJ neizvodiva.⁷ Umesto toga, a verovatno uz njegovo odobrenje ili prećutnu saglasnost, započeto je »ocrkvljavanje« Vojske nasuprot Ustavu i bez odluke Parlamenta. Odatle su, na primer, na litiji o Spasovdanu (14. jun, slava Beograda), kao i prilikom prenosa mošti cara Lazara (crkva Lazarica, Kruševac, Vidovdan) pitomci i mladi oficiri nosili mošti, ikone, barjake i krstove, mada im to ne spada u zakonski popis obaveza. Predsednik je Koštunica i ovom prilikom, kao što i priliči svetim trenucima, odlučio da svojim objašnjenjem slučajno ne uznemiri javnost.

Pored svega, Predsednik je Vojsku uspešno čuvao od javnosti. Zato građani zemlje ove još ne znaju kolika im je vojska, kako je naoružana, čemu i kome služi. Istini za volju, svi ti podaci redovno stižu u OEBS i susedima, a mogu se naći i u stranim časopisima.⁸ Nadasve, javnosti je, a sva je prilika i DOS partnerima, najstrože zabranjen ulazak u kadrovsku zonu. Uostalom, diskreciona je moć nad ljudima esencija svake, pa i Koštuničine, vlasti. Elem, Predsednik je uglavnom redovno diktirao liste unapređenih i otpuštenih generala/admirala. Odoleo je, pri tom, iskušenju da saopšti po kom merilu određuje kad će i kog generala na koju listu da stavi. Utoliko na početku i kraju dosadašnjih

postignuća g. Koštunice simbolično stoji general Pavković. Vredi se stoga podsetiti zbog čega ga je Predsednik zadržavao tako dugo na čelu Vojske, te u ime kojih je razloga zatim okončao karijeru vrlom pobednika nad NATO.

Antologijsku vrednost imaju razlozi zbog kojih je g. Koštunica svesrdno čuvao narečenog Pavkovića. Sve do obrta on je tvrdio da bi (1) smena Pavkovića ugrozila stabilnost složenog i osetljivog vojnog sistema, (2) da je Pavković neophodan, jer je tvorac, nosilac i garant tekuće reforme Vojske, te (3) da bi smena Pavkovića loše uticala na moral Vojske.⁹

Argument je prvi, međutim, otpadao pred notornom činjenicom da vojska, zbog svog ustrojstva, ne može i ne sme da zavisi od bilo kog pojedinca. U svakoj je vojsci, dakle, do krajnosti izveden princip zamenljivosti. To znači da u vojsci nema nezamenljivih. Ako, na primer, pogine ili iz službe ode bilo koji zapovednik, uključujući i načelnika generalštaba, u komandnom lancu uvek postoji dovoljan broj onih – zamenik, načelnik štaba, operativac, pomoćnik - koji su obučeni da odmah preuzmu dužnost.

Argument je drugi, pak, padao pred faktom da VJ ne može biti reformisana bez jasne strategije nacionalne bezbednosti. Potom i bez državnog plana za njen preobražaj, kojim su jasno određeni ciljevi, troškovi, izvršioc i načini kontrole. A obe su ove predradnje u nadležnosti Savezne skupštine i Savezne vlade. Pošto one ta dokumenta nisu donele, ostalo je nepoznato po kom je to programu Pavković reformisao Vojsku.

O trećem je razlogu bilo zaludu raspravljati, jer niko pa ni g. Koštunica nije izmerio da li je i koliko loše ostanak Pavkovića uticao na moral pripadnika Vojske. Odnosno, s istim se pravom moglo tvrditi da je posle 5. oktobra većina pripadnika VJ željno očekivala promene, te da ih nije radovao ostanak Miloševićevih generala na ključnim mestima.

Sve prethodno nije omelo predsednika Koštunicu da 24. juna 2002. g. odluči da »zbog civilne kontrole i zbog demokratije, a i zbog očuvanja vojske kao institucije«¹⁰ penzioniše Nebojšu Pavkovića. Predsednik Koštunica i rodna mu DSS, dakako, sve ovo ne bi mogli da postignu bez svesrdne pomoći svojih partnera i konkurenata. Prvi su na listi najzaslužnijih suosnivači zajedničkog DOS.

Ovaj je deo DOS, predvođen DS i premijerom Đinđićem, sve do »afere Perišić« izbegavao da se, javno ili u parlamentima, bavi Vojskom i nužnošću njene reforme.¹¹ Tek ih je ova afera podstakla da ubrzanim tempom organizuju izradu i usvajanje Zakona o službama bezbednosti SRJ, prvenstveno smerajući kontroli vojnih službi.¹² Štaviše, oni čak nisu ni pokušali da podstaknu srpski ili savezni parlament da u svoje kontrolno polje uvede VJ. I to uprkos činjenicama da Vojsku jedino finansira Srbija, te da se jedino (skraćena) Srbija nalazi u stvarnom dometu Vojske. I pored opravdane zabavljenosti Vlade tegobnom, socijalno-ekonomskom, restrukturacijom srpskog društva, čini se da je njena uzdržanost prema Vojsci u osnovi bila motivisana političkim računom. Imamo utisak da je ostatak DOS odmah stao u »čeku«, danas se može činiti s pravom, prepuštajući Koštunici da se zbog Vojske »uplatka«, sve se nadajući da će iz toga pre ili kasnije steći znatne političke (izborne) koristi. Sličnu su poziciju spram Vojske nakon 5. oktobra zauzele vlasti Crne Gore i njen predsednik Milo Đukanović. Naizgled tim čudniju, jer su pre toga tvrdili da im Vojska i Miloševićevi generali ugrožavaju demokratiju, što je bilo samo lažno ime za osvajanje pune državne samostalnosti. U ravan taktičkog bi se mogla svrstati uzdržanost Đukanovića, kojom je on izgleda hteo da izbegne političke sukobe sa DOS i Vojskom tokom lokalnih igara oko referenduma. Stvarni razlozi ćutnje vrha Crne Gore možda ishode iz straha da bi zahtev za reformom Vojske stavio na unutrašnji dnevni red demilitarizaciju mesne policije i službe bezbednosti. A to bi možda moglo da se završi zahtevom za demokratskom civilnom kontrolom ovih snaga, čime bi bio ugrožen sadašnji monopol DPS i Đukanovića nad njima.

Nema za sad dovoljno dokaza da je Vojska bila u vidokrugu ekspertskog (ekonomskog) dela Savezne vlade i Vlade Srbije. I to uprkos činjenici da je ona najveći potrošač saveznog budžeta, koji se isključivo formira od sredstava ubranih u Srbiji. Čini se da su se eksperti za početak zadovoljili kresanjem dela saveznog budžeta za odbranu i vojsku. Međutim, ne zna se da li su oni do sad i koliko kontrolisali trošenje para odvojenih za aparate sile. Teško je tvrditi, ali ne treba isključiti mogućnost da je njihova uzdržanost takođe motivisana tekućim razlozima. Odnosno, željom da se izbegne (prerani) politički sukob sa vrhovima DSS, ostatka DOS i VJ. Tim pre, što većina eksperata potiče iz kruga G17 Plus koji je, mada nevladina organizacija, najavio prerastanje u političku partiju radi učešća u izbornoj borbi za vlast.

Direktne dobiti iz reformskih nedorečnosti DOS vuku crnogorski epigoni Miloševića, skupljeni u koaliciju »Zajedno za Jugoslaviju«. Pobjeda na lokalnoj izbornoj utakmici, na kojoj su samo oni učestvovali, dovela ih je na važne savezne funkcije s kojih svoju vlast i moć praktikuju samo nad Srbijom i njenim građanima.¹³ To im je povratno pomoglo da malo ojačaju svoju poziciju u Crnoj Gori. Nadasve, imanje »kontrolnog paketa« glasova u Saveznoj skupštini im je dozvolilo da, sve trgujući pri tom, spreče, odlože i/ili razvodne početne napore DOS da raskine sa starim režimom.¹⁴ Oni su potom zdušno iskoristili fragmentaciju DOS i pribavili sebi status neizbežnog partnera obema strujama – pa ko ponudi više. Zbog svega toga građani ove države, ali i pripadnici Vojske, do sad nisu imali ikakve koristi od boravka aparatčika SNP na poziciji saveznog ministra za odbranu.

Dosadašnji se bilans DOS i njegovih partnera zato sveo na kratku listu, i to većinom sporednih, promena u Vojsci i oko nje:

- vojni je rok skraćen na 9 meseci, a civilno služenje na 13 meseci, i to tek pod pristiskom aktera civilnog društva;¹⁵
- internom odlukom Vrhovnog saveta odbrane izmenjena je organizacijsko-formacijska struktura Vojske. Ukinute su komande armija, Ratne mornarice i Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane, a formirano je devet korpusa koji su direktno potčinjeni Generalštabu VJ;
- s proleća 2002. godine Generalštab je najavio smanjenje brojčanog sastava Vojske u dve faze: u prvoj sa 105.000 na 80.000 pripadnika, a u drugoj sa 80.000 na 65.000. Sva je prilika da je reč o manevru namenjenom dokazivanju reformske opredeljenosti Generalštaba, jer je smanjenje izgleda postignuto brisanjem jedinica koje su postojale samo u ratnim i mobilizacijskim planovima, kao i ukidanjem upražnjenih formacijskih mesta. Tim više, što je izostalo objašnjenje šta se desilo sa masom od 25.000 ljudi, koji su tako naglo ostali bez posla (dužnosti);
- ukinute su vojne akademije vidova, a osnovana je jedinstvena vojna akademija;
- krajem 2000. i 2001. godine Savezna je skupština usvojila smanjene vojne budžete,¹⁶ ali još uvek nema dokaza da su skupštinski odbori za budžet, te odbori za odbranu i bezbednost proveravali način trošenja odobrenih finansijskih sredstava;
- računski centar je iz Generalštaba premešten u Ministarstvo odbrane, pa ono nominalno dalje raspodeljuje i kontroliše vojni budžet;¹⁷
- Generalštab je saopštio javnosti da je napravio listu viška vojnih objekata predviđenih za prodaju;¹⁸
- inspekcija vojske je prepotčinjena Vrhovnom savetu odbrane i preimenovana u Inspekciju odbrane;¹⁹

- ukazima predsednika SRJ u periodu između 2000–2002. godine penzionisan je i unapređen veći broj generala, te je postepeno izmenjen personalni sastav visokih komandi i uprava, ali ne i vrha Generalštaba;²⁰
- nakon formiranja nove Savezne vlade uobičajilo se da ministar odbrane bude civil,²¹ mada je ono decembra 2000. godine bilo preimenovano u Ministarstvo vojske;²²
- Ministarstvo odbrane i njegovi čelnici su u više navrata javno iskazali svoju privrženost demokratskoj kontroli vojske.²³ U tome nije zaostajao ni Generalštab, rabeći pri tom sintagmu »civilna kontrola vojske«;²⁴
- Savezna je vlada zvanično pokrenula postupak za stupanje SRJ u Program partnerstvo za mir;²⁵
- Ukazom predsednika SRJ od 24. juna 2002. godine penzionisan je načelnik GŠ VJ general Nebojša Pavković, a za vršioca dužnosti je određen general Branko Krga, zamenik NGŠ,²⁶ i
- Savezna skupština je usvojila Zakon o službama bezbednosti Savezne republike Jugoslavije,²⁷ kojim su vojna služba bezbednosti, vojna obaveštajna služba, služba za informacije i dokumentaciju saveznog ministarstva inostranih poslova i služba bezbednosti istog ministarstva stavljeni pod kontrolu Savezne skupštine i Savezne vlade.²⁸

Prvi su korisnici trajne konfuzije novih vlasti bili general Pavković i njegovi saradnici. Nakon što su, voljom g. Koštunice, izbegli smenu, krenuli su da konsoliduju svoje pozicije. General se Pavković nakon toga uglavnom bavio javnim pranjem svoje biografije. Nahrupio je u sve medije, ne bi li naknadno dokazao svoju davnašnju odanost Ustavu i demokratiji.²⁹ Prvi mu je cilj bio da iz javnosti potisne slike o svom dvorenju Miloševića. U sledećem je koraku hitao da obriše tragove pretnji koje je upućivao građanima i DOS pre izbora. Sve je bilo usmereno na zataškavanje činjenice da su on i njegovi saradnici bili spremni da 5. oktobra protiv građana upotrebe silu.³⁰ Nema dokaza da je predsednik Koštunica u tom vremenu, a ni kasnije, zabranio Pakoviću i ostalima javni, u osnovi politički, angažman.

Pavković je, uz podršku svojih saradnika dabome, potom prešao u sledeću etapu borbe za ostanak na vlasti. Koristeći izostanak jasnih uputa za redizajniranje Vojske, on je započeo da se javno udvara Predsedniku. Bila je to stara igra izveštenih generala u pogađanju šta to novi »gazda«, budući da ćuti, smeru i voli. Zato su, čim je Predsednik privatno posetio Hilandar i oni otrčali u Patrijaršiju. Odmah su zatim, samovlasno ili uz njegov blagoslov (naredbu?), u Vojsku uveli popove, a oficire u crkvene obrede.

Čitaoci, pa time i potpisnik, mogu samo da nagađaju kako i kojim je tempom korišćen brozovski arsenal za sticanje poverenja Predsednika. O tome svedoči i fakt da Predsedniku dugo nije smetao ni nasleđeni šef vojnog kabineta, inače ključna spona između njega i Vojske, te ga je zamenio tek nakon 7-8 meseci. Obostranom željom valjda, Predsednik je usput stavljen pod bezbednosno-obaveštajnu zaštitu Vojske, ali i pasku, dodali bismo mi.

Tokom 2001. godine ključni su se procesi na relaciji Vojska-DOS odvijali na dva koloseka. Nakon prijema SRJ u međunarodne organizacije prestale su biti opasne teme o saradnji sa NATO i ulasku u Program partnerstvo za mir. Na domaćoj je sceni sve prštalo od reforme i demokratske obnove. Priliku da dokažu svoju privrženost novom kursu i vlasti iskoristili su i generali, te su učestvovali na mnogim konferencijama ili ih sami organizovali na te teme.³¹ Nisu se, pri tom, libili da molbeno pozivaju civilne vlasti da ih stave pod kontrolu. Na drugom su koloseku generali počeli da javno dokazuju svoju rešenost da promene VJ. Bučno su najavljivali reorganizaciju i modernizaciju

Vojske, te njeno brojčano smanjenje zarad buduće profesionalizacije. Ta je tema preneti i u 2002. godinu, kad je usledilo ukidanje strategijskih komandi i prelaz na korpusnu organizaciju.

Ipak, pažnja je javnosti, ali i frakcija DOS bila zaokupljena incidentima nastalim tokom hapšenja Miloševića, a potom otkrivanja masovnih grobnica i na kraju pobune »Crvenih beretki«. U prvom je slučaju za malo izbegnut sukob specijalaca policije i vojske. Potom su Pavković i ministar policije Mihajlović nad grobnicama javno razmenili teške optužbe. Povrh svega, tokom ulaska snaga bezbednosti SRJ u Kopnenu zonu javno su se sukobili Načelnik GŠ i Nebojša Čović, šef koordinacionog tima Srbije za Kosovo.³² Uprkos tome, Predsednik ni u jednoj od ovih situaciji nije reagovao na javne istupe Pavkovića. U iole bi normalnoj zemlji svaki general za politički intonirane istupe bio bar suspendovan ako ne i odstranjen iz službe.

Ovih se dana saznaje da je sve to vreme iza scene i u kabinetima, što vojnim što civilnim, vođena borba za kontrolu nad vojnom službom bezbednosti.³³ Teško je odrediti da li je zbog toga, a ako jeste kada, Pavković ponudio svoju lojalnost drugoj frakciji DOS. Evidentno je jedino bilo da je on od IV sednice VSO (decembar 2001) pa do svoje smene vodio javnu kampanju za svoj ostanak na vlasti.

Lako je, dabome, ustvrditi da je Pavković sve vreme samo koristio manevarski prostor koji su mu prepustili lideri DOS. Činjenica jeste da su se VJ i Generalštab bez pucanja potčinili novim vlastima i ušli u njenu nadležnost 5. na 6. oktobar. Baš zato, od toga trenutka svu odgovornost za delovanje Pavkovića i Vojske, dodajmo i policije Srbije, isključivo snose g. Koštunica, g. Đinđić i njegovi partneri iz ostatka DOS.

Za sad je nepoznato da li je neko od njih, a ako jeste po koju cenu, tokom 5. i 6. oktobra trgovao sa vojnim i policijskim generalima.³⁴ Pomenuti incidenti su jasno pokazali da, nezavisno od toga, čelnici DOS nemaju punu kontrolu nad VJ i policijom, a posebno nad njihovim specijalnim jedinicama. Iz tih je razloga uputno dodatno sumnjati u vladalačka umeća novih moćnika. Naime, događaji govore da oni do sad nisu uspeali da dovoljno zaštite čak ni sebe i svoju vlast. Utisak je da su ponoseni odanošću Miloševićevih generala, požurili da tajne službe i specijalce što pre upotrebe za svoje političke svrhe, tj. za obračun sa konkurentima gubeći iz vida da te iste službe mogu biti upotrebljene i protiv njih samih.

To je i ključni razlog što su u Srbiji posle odlaska Miloševića izmenjeni samo izvori, vrsta i opseg bezbednosnih rizika, a da građanima pri tom nije narasla lična i grupna sigurnost. Skoro nepovratno su ukinute mogućnosti za ratni izvoz krize iz Srbije i otklonjene opasnosti od novih vojnih intervencija stranih umešača. Međutim, zbog odložene reforme i nedovršene demontaže starog režima produžena je formativna faza, a narastao je broj unutrašnjih bezbednosnih rizika.³⁵ Zato smo sve više uvereni da - iako jesu osvojile vlast - frakcije DOS još nisu stekle dovoljnu moć za reformsku modernizaciju Srbije. Tim pre, što još niko nije ozbiljno izmerio stvarnu - ekonomsku, političku, razornu i ubilačku - moć, sa političke scene trenutno potisnutog, ratnog i kriminalnog lobija u Srbiji. Dodajmo, i zato što je deo moći koje su se - jedinačno ili združeno - dokopali čelnici DOS izgleda postao sam sebi svrha, te primarno služi za svoje održavanje ili uvećanje. Krajnja se posledica toga iskazuje rastom rizika i cene koju građani plaćaju zbog DOS instrumentalizacije vojske, policije i tajnih službi. Tim više, što se pri eventualnom zaoštavanju unutrašnje krize ove formacije mogu ne samo okrenuti protiv DOS, već mogu postati i nosioci restauracije starog režima ili protagonisti monarhizovane nacional-klerikalističke involucije srpskog društva. To nam jača utisak da prethodnom istorijom isporučeni zadaci za modernizaciju Srbije sve više nadilaze voljne, saznavne i upravljačke

sposobnosti lidera DOS. U istoriju će, čini se, ipak ući ako bar uspeju da stvore početne a pouzdane pretpostavke za budući demokratski preobražaj Srbije, a time i za nepovratan izgon rata iz nje.

Nužan iskorak

Valjani se odgovori na pitanje zašto je izostala reforme VJ ne mogu dati izvan šireg konteksta promena u Srbiji. Imamo pri tom na umu celokupnu listu izazova i teških obaveza koje su DOS sačekale po preuzimanju vlasti. Uvažimo, takođe, da su nove vlasti reformi vojske i policije pristupile na osnovu vlastite procene prioriteta, rizika, troškova i eventualnih dobiti. Razumljivo je onda što reforma vojske nije bila prioritet DOS. Glavna je meta bila policija, ali su i u njoj prve kadrovske promene usledile tek nakon izbora u Srbiji. Tako su Rade Marković i saradnici dobili tri meseca vremena za skrivanje svojih tragova. Shodno tome sve se svelo na ograničene personalne i organizacijske izmene u vojsci i policiji.

Verovatno su lideri DOS izračunali da, nakon smene Miloševića, VJ ne predstavlja rizik za novu vlast i započete promene. Razumno je pretpostaviti da im je takođe bilo jasno da je reforma vojske veoma skup i dug proces za koji Srbija i SRJ trenutno nemaju para. Stoga su pohitali da Vojsku, ali i policiju stave bar pod svoju kontrolu. Izgleda da su verovali da će im dobit od toga biti veća od rizika koje donosi menjanje ključnih stubova bivšeg režima.

Ubrzo je postalo jasno da DOS pati i od manjka političke volje za promenama. Ovaj se manjak obično tumači kao produkt koncepcijskih razlika u DOS. Lideri DOS, uključujući i DSS, su nominalno saglasni oko ciljeva – svi su za demokratiju, pravdu, vladavinu prava, slobodnog građanina, ulazak u Evropu i tako redom. Sukobi navodno nastaju pri izboru sredstava i tempa za dostizanje velikih ciljeva. Tako je i nastala podela na legaliste okupljene u DSS i reformiste pod vođstvom DS. Pri tom se ovi prvi drže ustava i zakona samo kad im to odgovara, a ovi drugi reformišu samo ono od čega očekuju brzu korist. Pa makar ona bila samo lična ili grupna (partijska).

Zbog manjka volje ili viška kalkulanstva lidera DOS u Srbiji je nepovratno odložena demontaža starog režima. To je ostacima starih elita omogućilo da se saberu i uz mentorstvo vodećih DOS partija ponovo ušunjaju u predsoblje vlasti. Iza ovih se razloga ipak kriju dva dublja koji, držimo, presudno sputavaju novu vlast. Prvi razlog leži u njenom htenju da izbegne ili bar odloži izvođenje srpskog ratnog računa. Radno bi smo čak mogli da prihvatimo objašnjenje da DSS to čini iz ideoloških (nacionalnih) razloga, a DS i ostali iz pragmatičnih. Oba se pri tom razloga, dabome, lako mogu da prevedu u broj (ne)osvojenih položaja i stečenih novaca. Drugi razlog bazične pogubljenosti partija DOS stiže iz kalkulantskog odnosa prema Haškom Tribunalu, kojom prilikom legalisti svojim nećkanjem neizbežnu saradnju samo poskupljuju, a pragmatičari sve pretvaraju u trgovinu. Stiče se utisak da i jedni i drugi svim snagama, ali različitim metodama, žele da ponište stvarnu potrebu za sankcionisanjem ratnih zločina. To je i razlog da oni svoju saradnju (trgovinu) sa Tribunalom sve vreme pravdaju stranim pritiscima i ucenama. Nije im izgleda nijednom palo na pamet da su i građani Srbije ili bar većina njih radi da sa sebe konačnu skinu zločinačku i agresorsku etiketu, koju su im tokom poslednjih deset godina obilno lepili ostali akteri YU ratova i strani propagandisti.

Da u spoju ova dva razloga leži dubinska, a žarišna tačka tekućih i temeljnih srpskih razmeđa govori i to što su tri ključna incidenta – hapšenje Miloševića, iskopavanje grobnica i pobuna "Crvenih beretki" – u osnovi bila motivisana željom aktera i medijatora da se izbegne svoja ili tuđa odgovornost za rat i ratne zločine. Nije potrebno stoga biti prorok da bi se predvidelo da će ovo biti središne teme

srpskog društva još dugo godina, nezavisno od toga koliko će biti prisutne u javnosti. Blizu je pameti isto tako da će Srbija i njeni građani izborom koji učine na ovoj raskrsnici, u krajnjoj instanci, (pred)odrediti svoju budućnost.

Da bi budući izbor, ma kakav on bio, bio lišen razornog naboja nova vlast konačno mora da započne reformu sektora bezbednosti i VJ. Prvi će i najteži zadatak u tom poslu biti stvaranje novih i drugačijih predstava o bezbednosti i vojsci. A to zahteva odbacivanje iluzije da je moguće izgraditi bezbednu državu i jaku vojsku osloncem na siromašne, nezadovoljne i uplašene građane. To nalaže konačnu detabuizaciju i detronaciju vojske, kojoj su voljom srpskih elita davno pripisane nadnaravne moći. U ime njene državotvornosti i nacionalbraniteljstva vojsci je, kao i Srpskoj pravoslavnoj crkvi uostalom, učitano predznanje o istoriji i krajnjem srpskom cilju. Iz toga joj (im) je potom prećutno dato pravo da se meša(ju) u politiku i interveniše(u) u neželjenu stvarnost.³⁶Prizemljenje vojske uz to ište da se sadržaji i značenja patriotizma oslobode ideoloških redukcija i dnevno-političkih zloupotreba. Možda još dovoljno mladih Srba ide rado u vojnike, ali je ogroman broj njih od skorašnjih ratova ipak pobegao glavom bez obzira.

Da bi se suzile mogućnosti za, sadašnje i buduće, zloupotrebe vojske i domoljublja građana, DOS je obavezan da ustavnu povelju Zajednice i novi ustav Srbije opremi instrumentima potrebnim za demokratsku kontrolu vojske i ostalih delova oružanih snaga. Drugim rečima, on mora ustavnim sredstvima da spreči da se nikad ponovo ne dogodi da jedan čovek ili partija mogu po svojoj volji i za svoje potrebe da koriste državnu silu. Dakako, to od članica DOS zahteva da se i one same podvrgnu demokratskim procedurama i uzusima. Najbrže će to učini povraćajem političke moći u parlament. U tom cilju DOS i crnogorski akteri bi trebalo da politički artikulišu i normativno uredi sledeće:

- da u preambulu Povelje unesu stav da je vojska »pod demokratskom civilnom kontrolom legalno izabranih vlasti Zajednice«, te da utvrde i zakonima obezbede njenu političku, ideološku i interesnu neutralnost;
- da dosledno primene i izvedu načela podela vlasti, čime bi ključne nadležnosti nad vojskom bili razdvojene između Parlamenta, Vlade i predsednika ministarskog saveta;
- da vojne sudove i tužilaštva izuzmu iz nadležnosti Predsednika, a zatim, ako ih već ne ukinu, uvedu u civilni sistem sudova i učine dostupnim za parlamentarnu kontrolu;
- da formulišu politiku i strategiju nacionalne bezbednosti, te shodno tome redefinišu ustavne zadatke vojske. Ako joj, pak, zadrže obavezu da brani ustavni poredak, onda treba da zakonom preciziraju kad, po čijem naređenju, kako i čime ona taj zadatak izvršava;
- da nadležne odbore parlamenta izričito ovlaste da kontrolišu trošenje budžeta za odbranu i vojsku, te ih potom obavežu da javnost detaljno izveštavaju o načinu trošenja para poreskih obveznika;
- da precizno, posebno ako ostane kolektivni vrhovni komandant - VSO, uredi civilni lanac komandovanja, te razdvoje i ograniče mirnodopske i ratne nadležnosti civilnog komandanta. Za tu svrhu u miru bi vojsku i generalštab trebalo da potčine ministarstvu odbrane;
- da pravo predsednika na unapređenje, postavljenje i razrešenje generala/admirala uslove dobijanjem prethodne saglasnosti od ministarstva odbrane i/ili Odbora za odbranu i bezbednost parlamenta;
- da precizno utvrde kontrolne nadležnosti civilnog sektora i medija u sferi nacionalne bezbednosti, te da ih zatim normativno obezbede;

- da suze sadržaj i zahvat vojne tajne, te da u tom sklopu iz podzakonske sfere gro akata i materije vrata u zakone;
- da precizno i zvanično utvrde obim i tempo bezbednosnog uključanja SRJ u evroatlantsku zajednicu, te da prihvate sve – političke, ekonomske i bezbednosne – konsekvence koje iz toga (mogu da) slede;
- da utvrde i usvoje državni plan za reformisanje vojske i celog sektora bezbednosti, kojim bi bili precizirani tempo, zahvat, cena koštanja i ciljevi reforme, te urede postupke i nadležnosti za kontrolu toka i cene reforme;
- da ustavom i zakonima obezbede punu zaštitu ljudskih prava u vojsci i oružanim snagama, a posebno načine civilnog služenja vojnog roka i zaštitu prava verujućih;
- da nadležnosti saveznih (vojnih) službi bezbednosti urede po savremenim standardima, te zakonom nalože reviziju njihovog prethodnog delovanja i otvaranje dosijea vođenih o građanima;
- da iniciraju parlamentarnu istragu o ulozi JNA u ratnom rasturanju druge Jugoslavije, te o ulozi režima Slobodana Miloševića i njegovih satelita iz Crne Gore - predvođenih Mommirom Bulatovićem i Milom Đukanovićem - u zloupotrebi JNA;
- da iniciraju parlamentarnu istragu o ulozi VJ u prelivajućim Yu-ratovima, a posebno u ratu u Bosni i Hercegovini, kao i tokom vojnopolicijske ofanzive na Kosovu s proleća 1998. godine;
- da iniciraju parlamentarnu istragu o osnovanosti sumnji protiv državljana SRJ za počinjene ratne zločine tokom Yu-ratova i NATO agresije na Jugoslavije, te da shodno tome podstaknu sudsko procesuiranje okrivljenih za kršenje humanitarnog prava i običaja rata;
- da iniciraju parlamentarnu istragu o nastanku mesnih paravojnih i parapolicijskih formacija, te o njihovom udelu u proizvodnji i seljenju Yu-ratova, kao i o njihovim vezama sa vojnim i civilnim službama bezbednosti SRJ (Srbije i Crne Gore), i
- da iniciraju parlamentarnu istragu o Miloševićevim zloupotrebama Vojske, te generalskim zloupotrebama svojih potčinjenih za račun prethodnog režima.

Endnotes:

- 1 rasadnik su ovih kadrova u JNA bile gardijska brigada i njene oficirske čete, namenjene za opsluživanje vrhovnog komandanta, iz kojih su regrutovani ne samo lični ađutanti predsednika, već i budući generali. Iste su jedinice, i pored učestalih promena imena i formacije zadržane i u VJ, te i dalje opslužuju predsednika SRJ;
- 3 prema istraživanju javnog mnjenja u Vojsci, oko 27.000 njenih pripadnika nema adekvatan stan, od čega 17.525 njih uopšte nema stan (Politika, 14. 02. 2001); treba usput zabeležiti da je Savezni ustani sud ukinuo Pravilnik o rešavanju stambenih pitanja u SMO i VJ (SL SRJ 3/2002, prema: Vojska, 28. mart 2002, str. 15), te da je neopaženo prošao iznenadni odlazak generalpotpukovnika Stamenka Nikolića, pomoćnika NGŠ, za koga se pričalo da je kumovao svim Pakovićevim stanovima i vilama;
- 2 Savezna je skupština 26. februara usvojila Zakon o amnestiji kojim su obuhvaćena lica koja su "učinila krivična dela protiv Vojske Jugoslavije, protiv ustavnog uređenja, bezbednosti i ugleda SRJ" u periodu od 27. aprila do 7. oktobra 2000. g; Vojska, 1. mart 2001, str. 4;
- 5 Puna je vidnih i skrivenih značenja. Mada reljefna i koloritna vrlo je jednostavna. U sliku je ovu namah stala sva beda i tuga večnog sluga najurenog iz predsojbla moći. U krupnom su planu

- nacionalni divjunaci. Na licu im tragovi brige – jednom zbog zapuštenog oltara i pogubljene srpske duše; drugom zbog pada vrednosti vaučera za upravljanje Srbijom. Slika skriva da se oni sve vreme guraju i udaraju zarad boljeg vida, gradeći se pri tom neveštima. Iz njene dubine, sve se motajući oko nogu gospodara svojih, izvire - što pripite, što zblanute – spodobe iz arkanskih vilajeta kabineta i potkrovlja. Jedni umesto glave nose kaplarske šlemove, a drugi bube i stenice. U pozadini se vidi mešoviti, popovsko-mešetarski, hor osenčen dimom tamjana i penom Coca-cola. Slika se, za divno čudo, puku jedino nije dojmila;
- 4 o tome vidi zbornik radova: *Negovanje i vrednovanje tradicija u VJ, VINC, Beograd, 1993*;
- 6 Detaljan je pregled nalaza prestoničke štampe o " aferi Paković " dostupan na: www.ccmr-bg.org;
- 8 uporedi: *The Military Balance 2001-2002, IISS, London, Oxford University Press, october 2001.*, str. 103-104.
- 9 nakon IV sednice VSO, Koštunica je rekao da je prvo odbio Pavkovićevu ponudu ostavke, jer je on pokrenuo i osmislio reforme u VJ, koje je tokom protekle godine pretrpela najveće strukturne promene; prema: *Tanjug, 27. decembar 2001*;
- 7 kao i u vreme Miloševića, ministarstvo odbrane, daleko od očiju javnosti i bez učešća civilnih eksperata, prema doktrinu odbrane (*Vojska, 1. mart 2001, str. 5*); ostaje nejasno na čemu počiva Doktrina kad u Saveznoj skupštini još nisu definisane i usvojene politika i strategija nacionalne bezbednosti;
- 11 Tako je, na primer, Demokratska stranka tek tad otkrila da je general Tomić "potpuno privatizovao Službu bezbednosti VJ stavivši je u službu nekoliko ljudi iz Koštuničinog kabineta i Demokratske strane Srbije"; prema: *Danas, 20. mart 2002, str. 4*;
- 10 *Politika, 25. jun 2002*;
- 12 Zakon je proglašen 2. jula 2002. godine (SL SRJ, br. 37/2002), ali su u konačnu verziju unete izmene koje su derogirale neke od intencija Radne grupe – tako je u čl. 21, stav prvi nadležnost Savezne vlade za postavljanje i razrešavanje rukovodioca vojnih službi uslovljena prethodnim predlogom VSO, a to znači predsednika Koštunice; zato Vlada i pored zahteva ostatka DOS ne može da smeni generala Tomića;
- 13 građanima Srbije se, nezavisno od njihove volje, inače vlada iz tri centra – Vlade Srbije, Savezne vlade i Kabineta predsednika Koštunice, pri čemu poslednja dva nemaju ikakvih nadležnosti nad Crnom Gorom;
- 14 podsetimo da je tadašnji predsednik Savezne vlade Z. Žižić, podneo ostavku zbog isporuke Miloševića Tribunalu, da ovih dana poslanici crnogorske koalicije nisu podržali osnivanje Anketnog odbora za "slučaj Pavković";
- 15 za tu su svrhu izmenjene i dopunjene odgovarajuće odredbe Zakona o Vojsci Jugoslavije; uporedi: član 296 do član 313 Zakona, www.propisi.com; Uprkos tome, aktivisti Mreže za prigovor savesti tvrde da VJ "uskraćuje pravo na prigovor savesti, ispunjavanje vojne obaveze u zdravstvenim, humanitarnim i sličnim organizacijama. Štaviše, mladići koji se odluče za ovakav vid služenja državi izloženi su verbalnom maltretiranju, optužbama da rade protiv države i da su pripadnici sekta.", *Danas, 3. jul 2002, str. 2*;
- 16 Pri tom su budžeti Ministarstva odbrane, Vojske Jugoslavije i Vojnog pravobranilaštva, u iznosu od oko 57 milijardi dinara, razloženi na uopštene stavke, koje sprečavaju uvid u stvarnu strukturu njihovih potreba i troškova, te time onemogućavaju i valjanu kontrolu utroška dodeljenih sredstava; uporedi: www.Propisi.com, *Intermex IndOk, 3. jul 2000*;
- 17 uprkos svemu nismo uspeli da saznamo kojim je aktom to naloženo;

- 18 ostalo je pri tom nejasno u čijoj je nadležnosti – Savezne vlade, Ministarstva odbrane ili Generalštaba – prodaja ovih objekata, kao što se ne zna po kojoj će proceduri biti obavljan ovaj posao;
- 19 ne zna se da li je ovu odluku doneo Predsednik SRJ ili Vrhovni savet odbrane, te se može samo nagađati da li je odluka objavljena u Vojnom službenom listu koji je nedostupan javnosti i građanima;
- 20 prema nezvaničnim podacima u periodu od 1990. do 2002. g. u JNA i VJ je unapređeno (iz pukovnika u generale, i iz čina general-majora u više generalske činove) 425 lica, od čega je tokom 2000. i 2001. unapređeno 88 lica. U periodu 1990-2002. penzionisano je ukupno 310 generala i admirala, od čega je za njih 76 prestala služba tokom 2000. i 2001. godine. Predsednik Koštunica nije do sad našao za shodno da obznani kriterijume po kojima unapređuje odnosno penzionise generale i admirale, te čuđenje izaziva činjenica da je pojedine pukovnike u roku od godinu dana unapredio u generale a potom ih penzionisao. Tako je, na primer, Milorad Đorđević, vršioc dužnosti načelnika uprave GŠ za moral decembra 2000.g. unapređen u general-majora da bi decembra 2001.g. bio penzionisan;
- 21 pri tom treba imati u vidu da su VJ i Generalštab izvan komandne nadležnosti Ministarstva odbrane, te da ono služi samo kao logistički servis Vojsci. Povrh svega, na ključne funkcije u Ministarstvu su postavljeni generali i visoki oficiri, te je Ministarstvo samo replika Generalštaba. O maloj (političkoj) moći Ministarstva svedoči činjenica da je DOS poziciju ministra prepustio saveznim partnerima iz Crne Gore, koji su na tu funkciju prvo imenovali hirurga a potom agronoma. Čuđenju, dakako, ne bi bilo mesta da je reč o stabilnom demokratskom poretku i kompetentnom ministarstvu odbrane, koji dozvoljavaju da ministar odbrane prvenstveno bude političar a ne stručnjak;
- 23 Ministarstvo odbrane je u saradnji sa Centrom za civilno-vojne odnose, nevladinom organizacijom iz Beograda, održalo 4. aprila 2001. godine savetovanje o demokratskoj kontroli vojske; šire vidi: Demokratska kontrola vojske, zbornik radova, M. Stojković, Z. Jeftić (ur), Savezno ministarstvo za odbranu, Beograd, april 2001;
- 22 SL
- 24 Generalštab VJ je oktobra 2001. godine na tu temu organizovao stručnu raspravu u kojoj su učestvovali najviši rukovodioci SRJ. Saopštenja i diskusije su objavljene u zborniku "Civilna kontrola oružanih snaga", Institut ratne veštine, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2001;
- 25 Šire o tome vidi: Svetlana Đurđević-Lukić, Jugoslavija i NATO – Ulaz u predvorje, NIN, Beograd, 23. maj 2002, str. 12-15;
- 26 Za razumevanje okasnelog smenjivanja načelnika GŠ, generala Pavkovića, metodu vrednost ima sledeći stav predsednika Koštunice: "Da se osvrnem i na kontinuirane pritiske za kadrovske promene u Vojsci Jugoslavije. Kadrovske promene jesu deo reforme, ali ne i suštinski deo, već **samo normalna posledica reforme**(podvukao M.H). Reformu Vojske Jugoslavije suštinski ne vrše vojnici, već građani preko svojih predstavnika u parlamentu i legalno izabranih organa, izvršnih vlasti. Moram, uzgred, reći da ti pritisci dolaze kako spolja, tako i iznutra: **oni spolja su logičniji, i manje agresivni, od onih iznutra** (podvukao M.H.); reč predsednika SRJ, "Civilna kontrola oružanih snaga", Institut ratne veštine, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2001, str. 16-17;
- 28 prepotčinjavanje vojnih službi bezbednosti, u radnoj verziji ministarstvu za odbranu, a u konačnoj Saveznoj vladi, naišlo je na otpor u vrhovima VJ, te je general Pavković sebi dozvolio da javno

- izjavi da je "nebuloza i glupost da služba vojne bezbednosti bude potčinjena Saveznom ministarstvu odbrane dok je ovakav Ustav SRJ"; prema: Danas, 22. maj 2002;
- 27 uporedi: Danas, 3 jul 2002, str. 3;
- 30 o tome je u emisiji "Ko kontroliše vojsku" (produkcija: Centar za civilno-vojne odnose i PG Mreža, scenario Miroslav Hadžić, režija Dragan Kovačević, 2002) u kameru svedočio Ljubodrag Stojadinović, bivši načelnik uprave za moral GŠ VJ; emisija je prikazana na TV B92 1. jula ove godine od 20.00 sati;
- 29 Uporedi: intervjui Pavkovića listu Danas (27. oktobar 2000) i listu Politika (1. i 2. novembar 2000); šire o tome: Stipe Sikavica, Pranje biografije, Danas, 6-8. januar 2001, str. 29;
- 31 to je dalo priliku i dojučerašnjim ideolozima Miloševićevih ratova da se ponude i novim vlastima, te je, na primer, Institut za geopolitičke studije već 12. decembra 2000. g. organizovao raspravu o odnosu SRJ i Partnerstva za mir (vidi zbornik radova: Partnerstvo za mir i SRJ, Institut za geopolitičke studije, Beograd, 2001); "prevrtači" su novi imidž počeli da stiču uz pomoć poslenika stranih država (str. 10); interesantno je ili bolje rečeno poražavajuće da je iz narčenog instituta nastao i Atlantski savet koji danas hita da SRJ i VJ uvede odmah u NATO;
- 33 Podatke za to nudi nedeljnik Reporter u tekstovima "Prislušni centar u vladinoj zgradi" (2. jul 2002, str. 10-14) i "Pobuna crnih beretki" (9. jul 2002, str. 10-13);
- 34 trilerska verzija događaja u: Dragan Bujošević, Ivan Radovanović, 5. oktobar, dvadeset četiri sata prevrata, Medija Centar Beograd, 2000;
- 32 uporedi: Danas, 24-25. 03. 2001;
- 36 uverljive i obilne dokaze za ovu tvrdnju nudi: Kazimirović, Vasa, Crna ruka, Prizma, Centar film, Kragujevac, 1997; detaljnim razmatranjima u drugom delu knjige (str. 127-314) autor opvrgava čuvenu stereotipiju o "zlatnom dobu" srpske demokratije (demokratije u Srbiji) i ulozu vojske u periodu od 1903-1914. godine;
- 35 taj smo registar ponudili u: Hadžić, Miroslav, Critical Security Points of Serbia/FR Yugoslavia, in: Ten Years After: Democratisation and Security Challenges in South East Europe, Col Mag. Gustav E. Gustenau (ed), *PfP Consortium, National Defence Academy Vienna, Faculty of Philosophy, Institut of Defence, University of Skopje*, Vienna, May 2001

Literatura:

- Buzan Barry, Weaver Ole, de Wilde Jaap, Security, A New Framework for Analysis, Lynne Reinner Publisher, London, 1998.
- Cotter Andrew, Edmunds Timothy, Forster Anthony (eds), Democratic Control of the Military in Postcommunist Europe, Palgrave Publishers Ltd, 2002.
- Gartner Heinz, Hyde-Price Adrian, Reiter Erich (eds), Europe's New Security Challenges, Lynne Reinner Publisher, London, 2001.
- Danopoulos, C.P, Zirker, D (1995), Civil-Military Relations in the Soviet and Yugoslav Successor States, Westview Press, Boulder
- Jurgen Kuhlmann, Jean Callaghan (eds), Military and Society in 21st Century Europe, Gorge C. Marshall European Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen, 2000.
- Popov Nebojša (ur), Srpska strana rata, drugo izdanje, Samizdat FREEB92, Beograd, 2002.
- Puhovski, Žarko, Socijalistička konstrukcija zbilje, u: Napuštanje socijalizma, Gligorov Vladimir, Teokarević Jovan (ur), IMRP, Beograd, 1990, s.9-24.

Stojanović Dubravka, Traumatični krug srpske opozicije, u: Srpska strana rata, Popov Nebojša (ur), drugo izdanje, Samizdat FREEB92, Beograd, 2002, tom II, str. 67-97.

Hadžić Miroslav, Sudbina partijske vojske, Samizdat FREEB92, Beograd, 2001.

Hadžić Miroslav, Hronični manjak bezbednosti, Institut društvenih nauka Univerziteta Beograd, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2001.

Žunec, Ozren, Democracy in the "Fog of War": Civil-Military Relations in Croatia, in: C. P. Danopoulos & D. Zirker (eds): Civil-Military Relations in the Soviet and Yugoslav Successor States, Westview Press, Boulder, 1995, p.213-230.

Napomena: tekst je objavljen u: Republika, Beograd, br. 290-291, 1-31. avgust 2002, str. 27 – 40; Ovaj ogled je deo projekta »Put Srbije k miru i demokratiji« koji Republika realizuje u saradnji s Fondacijom »Hajnrih Bel«.

Beogradski centar za bezbednosnu politiku

Gundulićev venac 48, 11000 Beograd

Tel: 011 | 3287 226; 011 | 3287 334

Email: office@bezbednost.org

www.bezbednost.org